

Розділ V. ПРОБЛЕМИ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

УДК 343.231

М.В. Карчевський

**СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ПРАВОВИХ
ЗАХОДІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ**

Для встановлення соціальних передумов формування правових механізмів інформаційної безпеки розглядаються основні концепції інформаційного суспільства та інформатизації суспільних відносин

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформація, інформаційна безпека, правове регулювання, позитивні та негативні наслідки інформатизації.

Для установления социальных предпосылок формирования правовых механизмов информационной безопасности рассматриваются основные концепции информационного общества и информатизации общественных отношений

Ключевые слова: информационное общество, информация, информационная безопасность, правовое регулирование, позитивные и негативные последствия информатизации.

For an establishment of social preconditions of formation of legal mechanisms of information security the basic concepts of an information society and information of public relations are considered

Key words: an information society, the information, information security, legal regulation, positive and negative consequences of information.

Актуальним завданням юридичної науки є створення правових механізмів, адекватних тенденціям комп'ютеризації та інформатизації сучасного суспільства. Спеціальний комплекс правових заходів, що забезпечують охорону суспільних відносин від негативних проявів розвитку комп'ютерних технологій та стимулюють розвиток відносин інформатизації, які мають позитивне соціальне значення, може бути визначений як інформаційна безпека. Відповідно, ефективне розв'язання завдання побудови дієвого механізму інформаційної безпеки передбачає ретельне дослідження як позитивних так і негативних тенденцій сучасних соціальних

трансформацій. Одним з можливих методів такого дослідження є аналіз концепцій інформаційного суспільства та висновків науковців щодо соціальних наслідків інформатизації.

Зазначимо, що у сучасному науковому дискурсі крім терміну "інформаційне суспільство" використовуються й такі поняття як "мережеве суспільство", "суспільство знань", "постіндустріальне суспільство", "пізній модернізм" [27, с. 82] тощо. У цій роботі ми не ставимо мети визначення поняття "інформаційне суспільство", тому використовувати його будемо у найширшому розумінні, як сукупний масив соціальних, економічних, політичних, культурних та технічних тенденцій розвитку сучасного суспільства, обумовлених його інформатизацією та комп'ютеризацією.

Окрему увагу звернемо на те, що в ході дослідження сутнісних ознак інформаційного суспільства ми будемо керуватися принципом різноманітності підходів. Слід погодитися з Н. П. Лукіною у тому, що складність процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві, потребують "зміщення дослідницького ракурсу, що в першу чергу передбачає відмову від принципу методологічної одноманітності при розгляді суспільства... Принцип різноманітності підходів полягає не стільки у визнанні наявності рівнозначних стандартів раціональності, скільки у визнанні обмеженості кожного з них. Ця обмеженість долається шляхом можливості переходу від одного підходу до іншого, спираючись на методологічний принцип доповнення" [23]. Отже, шляхом аналізу комплексу наукових концепцій інформаційного суспільства, керуючись принципом різноманітності підходів та спираючись на методологічний принцип доповнення ми встановимо систему соціально корисних та соціально небезпечних тенденцій інформатизації.

Історично перші наукові дослідження в сфері інформаційного суспільства містили так зване *технологічне* визначення. Автори, які дотримуються такої точки зору вважають, що інформаційне суспільство має місце тоді, коли бурхливо розвиваються та широко використовуються інформаційно-комунікаційні технології. Відповідно до такого бачення саме технології виступають тим чинником, під впливом якого відбуваються зміни у суспільстві, вони забезпечують трансформацію сучасного соціуму на майбутнє більш безпечне та досконале, на думку більшості прибічників технологічного визначення, "інформаційне суспільство". Розвиток технологічних концепцій інформаційного суспільства, пов'язаний з іменами таких всесвітньо відомих соціологів та футурологів як Йонедзі Масуда та Елвін Тофлер. До прибічників технологічного визначення інформаційного суспільства належить й відомий американський політолог Збігнев Бжезінський. "Постіндустріальне суспільство, - стверджує він, - стає технотронним суспільством - суспільством, що у культурному, психологічному, соціальному й економічному відношенні формується під впливом техніки й електроніки, особливо розвинutih в галузі комп'ютерів і комунікацій" [4, с. 9].

При зовнішній послідовності та відповідності технологічних визна-

чень дійсності не можна не погодитися з критичними зауваженнями щодо такого бачення інформаційного суспільства, висловленими професором City University of London Френком Уебстером. По-перше, достатньо складно визначити "точку на технологічній шкалі, досягши якої суспільство можна вважати інформаційним". По-друге, неправильно вважати позасоціальний феномен (технологію) чинником, що визначає розвиток суспільства. Технологія сама є результатом розв'язання певних соціальних потреб і вважати її самодостатнім чинником соціальних трансформацій непослідовно [31, с. 17]. Достатньо різку критику подібних підходів ми зустрічаємо й у відомій роботі Девіда Лайона "Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії". Він зауважує: "...там, де ідея інформаційного суспільства залежить від версій технологічного детермінізму, вона повинна зустріти опір. Такий детермінізм є демонстративно фальшивим. Технологічний розвиток не має заздалегідь встановлених соціальних ефектів, відносно яких можна передбачити, чи є вони благотворними універсально, чи лише для даного випадку. Його можна представити як похідний від самого соціального утворення, включаючи деякі навмисні політичні, економічні й культурні уподобання" [20].

Для розв'язання наукового завдання, сформульованого на початку статті, технологічні підходи корисні фіксацією того наскільки велике значення у сучасному суспільстві мають інформаційно-комунікаційні технології. При цьому зауважимо, що значення це є не самостійним, технології важливі не самі по собі, а лише у зв'язку з тим видом соціальної активності для автоматизації чи інтенсифікації яких вони використовуються.

Подальший розвиток теорій інформаційного суспільства відбувається в контексті дослідження специфічних тенденцій розвитку економічних та політичних відносин, змін у структурі зайнятості населення, особливостей організації діяльності людини в контексті розвитку глобальних інформаційних мереж, трансформацій культурної складової суспільства тощо.

Достатньо знаковою віхою у розвитку теорій інформаційного суспільства стала поява у 1973 році роботи професора Гарвардського університету Деніела Белла "Прихід постіндустріального суспільства. Досвід соціального прогнозування" (*The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*), з цим дослідженням, як правило, асоціюється визначення інформаційного суспільства за критерієм зайнятості населення [3]. У запропонованій Д. Беллом типології суспільного устрою роль критерію відіграє домінуючий на певній стадії вид найманої праці, саме він є визначальною рисою того чи іншого суспільства. Інформаційне суспільство характеризується тим, що більшість зайнятих переходить до сфери послуг, яка швидко розвивається завдяки зростанню продуктивності сільського господарства та промисловості. При цьому робота у сфері послуг є по суті інформаційною оскільки послуги представляють собою взаємодію з людьми, яка здійснюється на основі інформації. Ця ключова теза Д. Белла дозво-

ляє встановити науступні важливі характеристики сучасних соціальних трансформацій: 1) суспільна значимість інформації обґрунтовується тим, що вона є предметом труда більшості населення, саме завдяки їй забезпечується найбільш поширений у інформаційному суспільстві вид діяльності - надання послуг; 2) підвищення суспільної значимості теоретичного знання, яке доводить Д. Белл, повертає нас до важливості розв'язання проблемних питань захисту авторського права та інтелектуальної власності в сучасних умовах.

Так зване *економічне* визначення інформаційного суспільства відображає тенденції зростання економічної цінності інформаційної діяльності. Дослідники, що дотримуються такої точки зору вважають, що про інформаційне суспільство можна казати тоді, коли в економічній сфері інформаційна активність превалює над діяльністю в області сільського господарства та промисловості [9, наводиться за 31]. Найбільш відомими представниками такого підходу є Фриц Махлуп [11] та Марк Порат [12].

Означений підхід додає наступні характеристики сучасних соціальних трансформацій, які є важливими для розв'язання завдань правового регулювання: 1) велика економічна значущість відносин, пов'язаних з інформацією; 2) принципова неможливість виділення інформаційного сектору, своє значення він набуває як складова інших видів діяльності. Тут ми стикаємося з проблемою на яку вже звертали увагу під час розгляду технологічного критерію: як техніка не має значення сама по собі, а набуває його тільки в контексті певної соціальної активності, так і інформаційний сектор економіки навряд чи може бути виділений у "чистому виді", а не як сукупність складових різних видів діяльності інших секторів економіки.

Важливі дослідження сучасних тенденцій інформатизації суспільства в контексті економічної складової здійснені й науковцями так званої школи регулювання Аленом Ліпіцем [10] та Мішелем Альєттою [1], які порушують наступне важливе для нашого дослідження питання - значення інформації та інформаційних технологій в контексті тенденцій глобалізації економіки. Вони обґрунтовано доводять, що інформація та інформаційні технології є необхідною умовою стабільності сучасного режиму накопичення капіталу. Доречним буде приклад, який пропонує В. А. Лужецький. Акцентуючи увагу на суспільній небезпечності посягань на інформаційну безпеку в умовах глобалізації економіки він наводить витяг з інтерв'ю з М. Дюре, директором Центру інформації та документації НАТО в Україні. Експерт з питань інформаційної безпеки зазначає, що свого часу планувалася терористична атака на Нью-Йоркську біржу, ціллю терористів були комп'ютерні системи, що зберігають та обробляють інформацію про торгівлі операції в США і Європі. Наслідки такого терористичного акту могли призвести до кризи світового масштабу [22, с. 35].

Важливі аспекти інформатизації аналізує професор Каліфорнійського університету в Сан-Дієго Герберг Шиллер. На його думку в інформа-

ційній сфері домінують інтереси корпоративного капіталізму. Розвиток інформаційних технологій відбувається в інтересах приватного бізнесу, а не суспільства в цілому. Ураховуючи означені положення Г. Шиллер аналізує небезпеки сучасного інформаційного простору. Так, він зазначає, що зміст повідомлень у засобах масової інформації визначається тим, чи забезпечить воно більшу аудиторію для реклами. Це призводить до збільшення кількості інформації, але не покращення інформованості населення. "Ми бачимо і чуємо все більше і більше про все менш і менш істотні речі" [13, наводиться за 31, с. 201].

Таким чином, до особливостей сучасного інформаційного суспільства слід додати небезпеки функціонування інформаційної сфери, пов'язані з її капіталізацією. Дослідження Г. Шиллера ставлять питання про побудову ефективного механізму контролю за розвитком та функціонуванням медійного бізнесу та попередження його негативних соціальних наслідків.

Серед досліджень, пов'язаних з небезпеками маніпулятивного інформаційного впливу слід відзначити роботи німецького філософа Юргена Габермаса. Інформаційні технології, зокрема піар, внесли до публічної сфери маскарад, який використовується учасниками для того, щоб приховати дійсні інтереси під час міркувань про "суспільство загального добробуту" або "національні інтереси". Все це дає Ю. Габермасу підстави називати сучасну політичну дискусію "підробкою" справжньої публічної сфери, казати про перетворення політичного життя на шоу, яке розігрується перед обдуреними "глядачами, які тут же готові до нього приєднатися" [8, с. 195, наводиться за 31, с. 223, 225].

Для нашого дослідження важливим у роботах Ю. Габермаса є акцент на залежність політичного життя країни від можливих маніпуляцій, які взагалі ставлять під сумнів можливість демократичного розвитку країни. Отже ще однією важливою характеристикою інформаційного суспільства є складна система політичної участі, яка забезпечується сучасними інформаційними технологіями.

Важливі характеристики інформаційного суспільства розглядає відомий англійський соціолог, доктор філософії Кембриджського університету Ентоні Гідденс. Вихідним положенням його теоретичної конструкції є наступне: світ у якому ми живемо організований набагато більше, наше життя заплановане та упорядковане так, як ніколи раніше. Щоб така високоорганізована форма суспільних зв'язків могла існувати, необхідним є систематичний збір інформації про індивідів та їх діяльність. Модернізація суспільства - це збільшення можливостей вибору для його членів. Однак, модернізація потребує підвищення рефлексивності на кожному рівні організації суспільства. Під зростанням рефлексивності Е. Гідденс розуміє більш повне відстеження ситуації (збір інформації), яке дозволяє накопичувати знання, необхідні для здійснення вибору. Саме необхідність здійснювати вибір в умовах суспільства, що ускладнюється, зумовлює підвище-

ну потребу у інформації, розвиток інформаційних технологій, засобів масової інформації тощо [31, с. 277-280].

Отже, Е. Гідденс звертає увагу на наступне важливе для нас положення: організація сучасного суспільства в якості обов'язкової умови функціонування передбачає збирання інформації про особу, технології, які використовуються дозволяють шляхом збирання та накопичення великих об'ємів інформації забезпечити реальне покращення життя кожного надаючи йому можливість широкого вибору варіантів поведінки, в той же час це створює загрози від порушень права на повагу до приватного життя до тоталітарних методів керування суспільством. Крім цього висновки Е. Гідденса щодо надзвичайної організаційної ускладненості сучасного суспільства з необхідністю ставлять питання нових форм захисту цієї організації. Очевидно, що більш складну систему набагато легше вивести з ладу ніж просту, отже сучасне суспільство через власну ускладненість має більше ризиків втрати стабільності.

Серед наукових підходів до визначення основних характеристик інформаційного суспільства окреме місце займають теорії, що використовують в якості основної ознаки суспільства нового типу так званий *просторовий* критерій. Він полягає у тому, що в суспільстві нового типу інформаційні мережі чинять глибокий вплив на організацію часу та простору. У мережевому суспільстві ускладнення пов'язані з часом та простором багато у чому подолані, корпорації та окремі особи мають змогу ефективно вести свої справи в глобальному масштабі, дослідникам не має необхідності вирушати у відрядження для відвідування бібліотек оскільки є можливість доступу до мережевих інформаційних ресурсів, менеджерам корпорацій не треба перелітати через континенти, щоб з'ясувати як працюють філії на Далекому Сході, оскільки комп'ютерна мережа надає можливість постійного дистанційного спостереження за ходом робіт [31, с. 26].

Найбільш відомою науковою розробкою питань впливу комунікаційних технологій на суспільство є дослідження професора Каліфорнійського університету в Берклі Мануеля Кастельса викладене у його трилогії "Інформаційна доба: економіка, суспільство, культура" [7; 6; 5] На його думку новий світ зародився наприкінці 1960-х - середині 1970-х, внаслідок трьох незалежних процесів: 1) революції інформаційних технологій; 2) кризи як капіталізму, так і етатизму; 3) розквіту культурних суспільних рухів, таких, як лібертаріанізм, боротьба за права людини, фемінізм, захист навколишнього. Взаємодія між цими процесами та спровоковані ними реакції створили нову домінуючу соціальну структуру, мережеве суспільство; нову економіку - інформаціональну / глобальну і нову культуру - культуру реальної віртуальності.

Ключовою трансформацією в економічній сфері є те, що "не дивлячись на широке різноманіття соціальних та культурних ландшафтів, вперше в історії життя всієї планети організоване в значній мірі відповідно загальним економічним правилам" [17]. Нову форму капіталізму дослід-

ник називає - інформаціональний капіталізм. Він має специфічні особливості виробничого процесу, труду та капіталу. Виробничий процес розвивається в напрямку збільшення інновацій та гнучкості з метою забезпечення глобально орієнтованого підвищення продуктивності та конкурентоспроможності. Головною особливістю капіталу є наявність глобальних фінансових ринків, які М. Кастельс відносить до фундаментальних особливостей нового інформаціонального капіталізму. "Фірми всіх видів, фінансові, промислові, сільськогосподарські виробники, виробники послуг, а також уряди та громадські організації використовують глобальні фінансові мережі як депозитарії своїх доходів та як потенційні джерела більш високих прибутків. Саме в цій специфічній формі глобальні фінансові мережі є нервовим центром інформаціонального капіталізму" [17].

Через істотні зміни в економіці з'являються й принципово нові характеристики суспільного укладу. Найбільш важливою характеристикою соціальних зрушень за М. Кастельсом, є те, що включеність до мережі розглядається як умова повноцінної участі у житті суспільства. Стверджується, що доступ до інформаційно-комунікаційних технологій визначає право громадянина в інформаційній добі [31, с.142].

Основні зрушення в культурному контексті М. Кастельс пов'язує з реальною віртуальністю, що представляє собою систему, у якій сама реальність (тобто матеріальне/символічне існування людей) повністю занурена в установку віртуальних образів, в світ створюваних переконань [17].

Виявлені особливості дозволяють М. Кастельсу стверджувати, що "наші суспільства - не упорядковані в'язниці, а безладні джунглі" та прогнозувати, що у майбутньому на нас чекає "інформована плутанина". "Існує екстраординарний розрив між нашою технологічною надрозвиненістю та нашою соціальною недорозвиненістю. Наші економіка, суспільство та культура побудовані на інтересах, цінностях, інститутах та системах уявлень, які загалом обмежують колективну креативність, конфіскують плоди інформаційної технології та відхиляють нашу енергію в бік самознищуючої конфронтації" [17].

Важливими, у контексті дослідження правового регулювання інформаційних суспільних відносин, є наступні положення теорії інформаціонального капіталізму: 1) доступ до інформаційно-комунікаційних технологій набуває для сучасної людини значення, яке важко переоцінити; 2) існує великий потенціал соціальних конфліктів, який можна задіяти інформаційними засобами; 3) наявна реальна небезпека виключення з процесів, що відбуваються у світовій економіці через неготовність здійснювати інноваційне та гнучке виробництво; 4) надмірна залученість до світових процесів небезпечна втратою як економічного так і культурного суверенітету, що з огляду на поширення культури реальної віртуальності порушує питання щодо побудови системи цінностей та орієнтирів, яка б забезпечувала стабільність та поступовий розвиток; 5) історично безпрецедентна

глобалізація фінансового ринку, організаційно побудованого на використанні сучасних інформаційних технологій, створює небезпеку посягань з надзвичайно великим ступенем небезпеки.

Розгляд концепцій інформаційного суспільства був би неповним без дослідження концепцій інформаційного суспільства, що базуються на так званому *культурному* критерії. Для науковців, що дотримуються таких поглядів найбільш визначальною рисою сучасного суспільства є набагато більша інформативність сучасної культури ніж будь якої попередньої. Життя істотно символізується, воно проходить в процесах обміну повідомленнями, спостерігається вибухове зростання знаків. Однак таке зростання знаків приводить багатьох дослідників до парадоксального висновку: із зростанням кількості знаків вони втрачають свою вагу. Так, Жан Бодіяр зазначає: "Знаків стає все більше, а сенсу все менше" [2, с. 95, наводиться за 31, с. 29]. Російська дослідниця І. О. Мальковська констатує, що у величезному комунікаційному просторі, через надлишковість інформації (ексформації) загострюються проблеми втрати смислів [24, с. 77]. М.М. Павликова зазначає, що ми тонемо в інформації, але у знаннях відчуваємо голод, та наводить думку нобелівського лауреата, економіста Герберта Саймона: "сьогоднішня інформація винищує та поїдає увагу своїх споживачів" [270, с. 83].

Найбільш ретельно ці, та пов'язані проблеми досліджувалися представниками постмодерністської інтелектуальної традиції. Професор Ф. Уебстер, вказавши, що сам не поділяє поглядів постмодерністів, до особливостей їх концепцій відносить наступні: неприйняття будь яких претензій на встановлення істини, оскільки існують тільки її версії; неприйняття намагань уточнення смислу, оскільки смислів нескінченна множина, і це робить безнадійним сам пошук смислів; задоволення від поверхового, уявного, розмаїття, змін, пародій та стилізацій [31, с. 330-331]. Відповідаючи, наприклад, на побоювання Г. Шиллера та Ю. Габермаса щодо маніпуляцій свідомістю за допомогою знаків, що не відповідають дійсності, постмодерністи відзначають, що "аудиторія зовсім не складається з людей "підсаджених на іглу" хитроумних знаків, чого так боялися ідеологи сучасного суспільства. Насправді аудиторія взагалі нічого не бачить та не чує, вона просто насолоджується тим спектаклем, який розіграє для неї сучасне суспільство" [31, с. 341]. Оскільки щодня ЗМІ завалюють кожного величезною кількістю різних інтерпретацій фактів і абсолютно по-різному визначають круг подій, як можна казати про єдину для всіх реальність [31, с. 342].

Для нашого дослідження важливий сам факт існування постмодерністських концепцій. Він демонструє специфічні наслідки надмірного насичення соціального буття інформацією. За втратою знаками смислу, неприйняттям теоретичного знання, поверховим відношенням до інформації, через відсутність в ній смислу та сприйняття її виключно як розваги, як видається криється небезпека тотальної втрати принципових навичок роботи з інформацією. Соціологи зазначають, що один з парадоксів сучасно-

го інформаційного суспільства полягає у тому, що "суспільство знань" дуже стрімко продукує "суспільство нічогонезнайок" [24, с. 77]. Представники психологічної науки підтверджують ці висновки, але у більш різкій та категоричній формі. Так, Т. Росінчук вказує на такі негативні наслідки ущільнення інформаційних потоків та розширення сфери застосування інформаційних технологій як: 1) витіснення писемного мовлення (читання і письма), яке є найважливішим інструментом особистого розвитку, та, як наслідок, руйнування мовлення у дітей 5-10 років; 2) зниження культури мислення у молоді; 3) небезпека інволюції, процесу зворотного еволюції [28, с. 92 -94].

Самостійною проблемою та визначальною ознакою інформаційного сучасного суспільства є також втрата державою своїх позицій в сфері суспільного контролю. Сучасні дослідники формують так званий парадокс "інтеграції-деінтеграції". Доктор історичних наук, професор Л. П. Нагорна зазначає, що поширені нещодавно очікування електронної демократії, гібридної ідентичності з прозорими кордонами, космополітичної етики відповідальності не справдилися. "Навпаки, побічним ефектом глобалізації та всевітньої комунікації стала активізація явищ гетерогенності, локалізації, фрагментації, що змусило політологів спішно вводити в обіг гібридні терміни - "глокалізація", "глоболокалізм", "фрагментація" тощо" [26, с. 4]. Отже означений парадокс полягає у тому, що хоча комунікаційні мережі забезпечують певну інтеграцію людського суспільства, власно зв'язок між людьми відсутній, існує його ілюзія, створена інформаційними технологіями. Насправді ж соціальні контакти втрачають свою інтенсивність [24, с. 79]. Втрата цих контактів, а відповідно й зменшення ефективності механізму критичного оцінювання інформації, що надходить, призводить до того, що молоді громадяни стрімко втрачають уявлення про оточуючу реальність та своє місце в ній, насичення інформаційного простору автоматично не створює організованого суспільного простору, призводить до проблеми "втрати реальності" [24, с. 78]. Крім того за умов фрагментації суспільства значно підвищується вірогідність маніпулювання суспільною свідомістю. Все це призводить до ситуації, коли віртуальний світ стає реальним за своєю значимістю для людини та суспільства, а держава за своєю значимістю, навпаки, стає при цьому для них віртуальною [21, с. 5]. За даними соціологів, на початку нашого століття 2/3 громадян у світі не ідентифікували себе з державою, та не розглядали себе як народ, представлений їх урядами [27, с. 89]. У таких умовах особливе значення набуває пошук нових правил та форм взаємодії держави та суспільства в інтересах збереження своєї цілісності та безпеки розвитку всіх і кожного.

Дослідження характеристик інформаційного суспільства було б неповним без розгляду робіт вітчизняних дослідників, які інтерпретують досвід світової науки з урахуванням українських особливостей інформатизації. Так, Д. В. Дюжев ґрунтовно доводить, що "формування інформацій-

ного суспільства є сучасною домінуючою тенденцією розвитку людства в глобальний інформаційний простір на базі інформаційно-комп'ютерних технологій, Інтернету тощо" [15]. В свою чергу одним з результатів дисертаційного дослідження В. М. Скалацького є констатація того, що перехід до інформаційного суспільства в Україні є об'єктивною необхідністю. "Однак лише належне стратегічно-інституційне забезпечення формування інформаційного суспільства дозволить виявити реальні можливості України як держави з потужним інтелектуальним потенціалом" [30, с. 4].

В. О. Даніліян пропонує визначення інформаційного суспільства як сучасного стану цивілізаційного розвитку, сутність якого полягає у збільшенні масштабів створення, накопичення, передачі, обробки і використання інформації, перетворенні інформації і знання на продуктивні сили суспільства, а також у збільшенні впливу новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на політику, економіку, соціальну структуру, право, культуру тощо. Та констатує, що процеси становлення вітчизняного інформаційного суспільства "відбуваються стихійно і неузгоджено, а рівень розвитку інформаційного суспільства в Україні порівняно зі світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу і можливостям України" [14, с. 7, 14]. Підтвердження такої констатації ми знаходимо у Доповіді Державного комітету інформатизації України Кабінету Міністрів України у 2008 році. У цьому документі зазначається, що існує кілька рейтингів оцінювання країн на предмет розвиненості інформаційного суспільства, результати щодо України наступні: Індекс інформаційного суспільства (ISI) - на офіційному сайті наводяться значення для 53 країн, України серед них немає; Індекс цифрового доступу - розраховувався для 178 країн, які були поділені на чотири групи за рівнем доступу до інформаційно-комунікаційних технологій (найвищий, високий, середній, низький) - Україні присвоєно середній рівень; Рейтинг електронної готовності - 60 місце серед 69 країн, між Еквадором та Шрі-Ланкою [14, с. 8].

Професор А. О. Сіленко констатує наявність значного потенціалу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в плані збирання, зберігання та поширення інформації, а отже визнає можливість їх використання в якості досить ефективного засобу маніпулювання людською свідомістю. "За допомогою інформаційних технологій формується специфічне інформаційне поле, що стає потужним засобом здійснення й проведення владних стратегій. Інформаційне поле настільки ж невидиме для безпосереднього спостереження, як гравітаційне чи електромагнітне, але воно здатне структурувати все, що виявляється "усередині" його, за певними лініями і напрямками. Невидиме управління не викликає протесту, оскільки створюється враження, ніби людина всі рішення приймає вільно й тільки сама" [29, с. 97-98]. Крім цього професор А.О. Сіленко поділяє стурбованість теоретиків інформаційного суспільства щодо тенденції інтеграції культурного простору, заміщення локальних просторів інформа-

ційними потоками: "вплив місцевих традицій, які сприяють самодостатньому інерційному розвитку окремих елементів, послаблюється", наслідком інтеграції стає "розмивання регіональних і культурно-історичних особливостей розвитку" [29, с. 98].

Значну роботу щодо встановлення сутнісних характеристик інформаційного суспільства провів вітчизняний дослідник А. В. Колодюк. У своєму дисертаційному дослідженні "Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні" [18] він провів ретельний аналіз концепцій інформаційного суспільства, розглянув існуючі світові стратегії його розвитку, визначив особливості та основні пріоритети його становлення в Україні. Серед результатів даного дослідження окремий інтерес для нас представляє включення у науковий дискурс категорії "цифровий розподіл". На думку А.В. Колодюка "в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства на міжнародному, регіональному та національному рівнях одночасно відбувається й розвиток процесу нового виду соціального розмежування – цифрового розподілу, в результаті чого переважна більшість людей не знає, або ж не бажає знати про можливості життєдіяльності у новітньому типі суспільного устрою" [19]. Автор констатує, що ця проблема актуальна і для нашої держави, її розв'язання вимагає збалансованого загальнодержавного системного підходу, та впровадження строківих, цільових ініціатив для залучення широких верств населення до використання переваг інформаційно-комунікаційних технологій у різноманітних сферах життєдіяльності. "У вирішенні цих завдань, слід також усвідомити, що завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій можна і, наголошуємо, потрібно вирішувати увесь комплекс сьогоденних соціально-економічних проблем" [18, с. 59]. Зауважимо, що проблема "цифрової нерівності" має й внутрішньодержавний вимір. Так згідно даних спеціальних досліджень у 2004 році 55% українських користувачів Інтернету мешкає у м. Києві, ще третина (29%) перебуває в містах Одесі, Дніпропетровську, Донецьку, Харкові, Львові, Запоріжжі. Як правильно зазначає професор М. З. Згуровський це є однією з причин глибокої соціально-економічної кризи суспільства, оскільки його переважна більшість відокремлена від актуальних світових знань та інформації і їх генерування [16, с. 110]. Нажаль ситуація з територіальним розподілом національних користувачів Інтернету залишається складною. На фоні суттєвого збільшення Інтернет-аудиторії України майже не відбулося змін у її регіональній структурі. Як і раніше, спостерігається суттєва диспропорція, навіть між Київським регіоном та іншими регіонами, в яких знаходяться великі міста [14].

Наприкінці зупинимося ще на одному важливому положенні. Далеко не всі дослідники поділяють думку про те, що інформаційне суспільство представляє собою новий вид соціуму. Професор Ф. Уебстер з цього приводу зазначає, що серед науковців, які займаються проблемами інформаційного суспільства, існує фундаментальний розкол на тих, хто "проголо-

сив виникнення суспільства нового типу" та прибічників ідеї соціальної спадкоємності, тих, які не заперечують ключової ролі інформації у сучасному світі, але стверджують, що процеси інформатизації раніше встановлених відносин ще не означають появи нового соціального укладу. Дослідивши погляди перших та других Ф. Уебстер доходить наступного висновку: "...видається, що ті, хто пояснює явище інформатизації в термінах історичної спадковості, дозволяють нам краще зрозуміти роль інформації в сьогодишньому світі... вони чинять супротив намаганням квантифікувати інформаційне суспільство і саму інформацію" [31, с. 372-373]. Відомий дослідник соціальних аспектів інформатизації Кристофер Мей також не вважає, що сьогодні відбувається становлення суспільства нового типу. Характеризуючи сучасні суспільні процеси він зазначає, що зміст людської діяльності був і залишається сталим, змінюються лише її форми. Це положення підтверджується в тому числі скептичним аналізом технологічно детерміністських поглядів та критикою висловлених у науці положень щодо формування економіки нового (інформаційного) типу. Так, стосовно інформаційних технологій він зазначає, що вони створюються під впливом соціальних умов, а не навпаки, і продовжують обслуговувати суспільство. Сучасні тенденції в економіці він пов'язує з стрімким поширенням законів приватної власності в інформаційній та науковій сферах, що свідчить не про появу нових, а про повернення до традиційних економічних відносин. "Інформаційне суспільство є лише логічним продовженням капіталістичного розвитку - новим капіталістичним ремейком" [25, с. 4, 17, 18, 43]. В контексті визначеної на початку роботи мети, дані висновки корисні констатацією того, що інформаційне суспільство, у нашому розумінні - сукупність змін викликаних інформатизацією та комп'ютеризацією, не представляє собою суспільства нового типу, а отже не вимагає побудови нової системи цінностей властивих йому, які необхідно забезпечувати правовою охороною.

Проведений аналіз наукових концепцій інформаційного суспільства та досліджень в сфері його становлення та функціонування дозволяє зробити наступні висновки:

1. Становлення інформаційного суспільства це домінуюча тенденція світових соціальних процесів та об'єктивна необхідність для України.

2. В структурі суспільних відносин надзвичайно важливість у зв'язку з цим отримують: 1) відносини щодо отримання доступу до інформації, оскільки вона має істотне соціальне, політичне та економічне значення, є, у перспективі, предметом труда більшості зайнятих; 2) відносини щодо продукування та захисту знання, створення потужних інформаційних ресурсів оскільки саме вони є необхідною передумовою прийняття ефективних рішень на рівні індивіда, суспільства або держави, забезпечують іноваційність та гнучкість виробництва, конкурентоспроможність продукції на глобальних ринках; 3) відносини, пов'язані з функціонуванням інформацій-

них технологій як засобів, що забезпечують ефективність людської діяльності, при цьому значимість цих суспільних відносин залежить від виду людської діяльності для інтенсифікації якої використовується електронно-обчислювальна техніка та особливо актуалізується в умовах глобалізації.

3. Великим потенціалом суспільної небезпечності слід охарактеризувати наступні тенденції розвитку інформаційного суспільства: надмірна капіталізація інформаційного простору; небезпека антидемократичного розвитку через маніпуляції суспільною свідомістю в політичній сфері; небезпека системних порушень права на повагу до приватного життя та тотального контролю над особистістю через створення надпотужних баз персональних даних; зростання рівня ідеологічної уразливості політичних систем через наявність потенціалів глибоких соціальних конфліктів, які можуть бути задіяні шляхом використання інформаційних технологій; втрата навичок роботи з інформацією через надмірне насичення нею соціального буття.

4. До головних характеристик процесу становлення інформаційного суспільства в Україні слід відносити: 1) недостатню розвиненість інформаційної інфраструктури, що робить актуальним питання "цифрового розподілу" на міждержавному рівні; 2) вкрай нерівномірний розвиток інформаційних технологій на регіональному рівні, що знову ж таки актуалізує названу проблему, але вже на внутрішньодержавному рівні; 3) негативні тенденції інноваційної діяльності.

5. Описаний стан створює як небезпеки так і певні переваги для українського суспільства. Небезпека полягає у тотальному виключенні України з світових інтеграційних процесів як країни, що не може бути частиною прогресивного міжнародного співтовариства через принципову застарілість організації влади, недостатність технологічної бази та обмеженість, неготовність населення до існування в інформаційному просторі. Переваги полягають у тому, що за умов інтенсифікації становлення інформаційного суспільства, подолання небезпеки про яку йшлося вище, ми маємо час та можливість попередити соціально небезпечні тенденції інформатизації.

Використана література:

1. Aglietta, Michel, *A Theory of Capitalist Regulation*. New Left Books. 1979.
2. Baudrillard, Jean. *In the Shadow of the Silent Majorities; or, The End of the Social and Other Essays*. Translated by Paul Foss, John Johnson and Paul Patton. New York: Semiotext(e), 1983.
3. Bell, Daniel *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Harmondsworth: Penguin, 1976.
4. Brzezinsky Z. *Between two Ages. American's Role in the Technotronic Era*. N.Y.: The Wiking Press, 1970.

5. Castells, Manuel, End of Millennium. Vol. 3 of The Information Age: Economy, Society and Culture. Oxford: Blackwell, 1998.
6. Castells, Manuel, The Power of Identity. Vol. 2 of The Information Age: Economy, Society and Culture. Oxford: Blackwell, 1997.
7. Castells, Manuel, The Rise of the Network Society. Vol. 1 of The Information Age: Economy, Society and Culture. Oxford: Blackwell, 1996.
8. Habermas, Jurgen, The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society. Translated by Thomas Burger with the assistance of Fre derick Lawrence. Cambridge: Polity, 1989.
9. Jonscher, Charles Wired Life. New York: Bantam, 1999.
10. Lipietz, Alain Mirages and Miracles: The Crises of Global Fordism. Verso, 1987.
11. Machlup, Fritz The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1962
12. Porat, Marc Uri The Information Economy: Sources and Methods for Measuring the Primary Information Sector (Detailed Industry Reports). OT Special Publication 77-12 (2). Washington, DC: US Department of Commerce, Office of Telecommunications, 1977.
13. Schiller, Herbert I. Old Foundations for a New (Information) Age, in Schemem, Jorge R. and Lievroux, Leah (eds), pp. 23-31., 1987.
14. Данил'ян В.О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально- філософський аналіз): Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Харківський ун-т повітряних сил ім. Івана Кожедуба. - Х., 2006. - 19 с.
15. Дюжев Д. В. Інформаційне суспільство: соціально-правова парадигма суспільного розвитку: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Донецький національний ун-т. - Донецьк, 2004. - 18 с.
16. Згуровський М.З. Загальні тенденції розвитку інформаційного суспільства у глобальному контексті: трансформації світового устрою // Інформаційне суспільство. Шлях України. - К.: 2004. - С. 104 - 114.
17. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Електронний документ на сайті Бібліотеки Гумер. Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/09.php.
18. Колодюк А.В. Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні: Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, Інститут журналістики. - К., 2004. - 234 арк. - Бібліогр.: арк.. 215-234.
19. Колодюк А.В. Цифровий розподіл - нова форма соціального розмежування в умовах глобалізації // Вісник державної Академії керівних кадрів культури. - 2004. - № 4.
20. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. - К., 1996. - С. 362-380.
21. Лопатин В.Н. Актуальные проблемы становления и развития теории информационного права // Информационное право. - 2005. - № 3. - С. 4 - 7.
22. Лужецький В.А. Інформаційна безпека: Навчальний посібник / В.А. Лужецький, О.П. Войтович, А.В. Дудатьєв. - Вінниця: УНІВЕРСУМ - Вінниця, 2009. - 240 с.

23. Лукина Н.П. Информационное общество: состояние и перспективы социально-философского исследования // Открытый междисциплинарный электронный журнал "Гуманитарная информатика". - № 1. Режим доступа: <http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/1/lukina.htm>.
24. Мальковская И.А. Профиль информационно-коммуникативного общества (обзор зарубежных теорий) // Социологические исследования. - 2007. - № 2. - С. 76 - 85.
25. Мей К. Информационное общество. Скептический взгляд / Переклад з англійської. - К.: К.І.С., 2004. - 220 с.
26. Нагорна Л. Символічний простір інформаційного суспільства: зорові аберації віртуальності // Політичний менеджмент. - 2009. - № 2. - С. 3 - 11.
27. Павликова М.М. Парадоксы информационного общества // Вестник Московского государственного университета. - Сер. 10. Журналистика. - 2008. - № 1. - С. 82 - 9.
28. Росінчук Т. Антиутопія інформаційного суспільства // Соціальна психологія. - 2008. - № 1. - С. 85 - 95.
29. Сіленко А.О. Інформаційні технології - новий імпульс для пошуку парадигми майбутнього суспільства // Політичний менеджмент. - 2007. - № 3. - С. 96 - 112.
30. Скапацький В. М. Інформаційне суспільство: сучасні теорії та моделі (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2006. - 17 с.
31. Узбстер Ф. Теории информационного общества. Пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной; под. ред. Е.Л. Вартановой. - М.: Аспект Пресс, 2004. - 400 с.

УДК 343.81

С.І. Халимон

**ПРАВОВІ ОСНОВИ КОНФІДЕНЦІЙНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА В ОРГАНАХ
І УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ**

У статті аналізується правові основи конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань, акцентується увага на тому, що сьогодні відсутні наукові розвідки щодо таких питань.

Пропонується внесення змін до законодавства щодо використання конфідентів у кримінальному процесі у якості свідків.

Ключові слова: *установа виконання покарань, оперативно-розшукова діяльність, конфіденційне співробітництво.*

В статье анализируются правовые основы конфиденциального сотрудничества в органах и учреждениях исполнения наказаний, акцентируется внимание на том, что сегодня отсутствуют научные разработки поднятых вопросов.